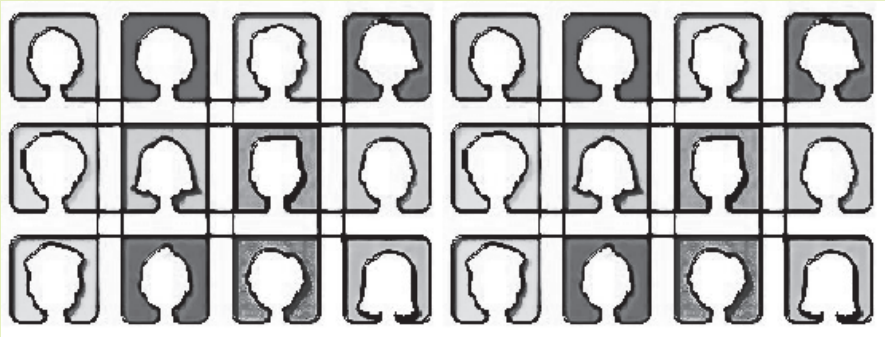

SOOSTEREOTÜÜBID

varjavad individuaalsuse ja piiravad valikuvõimalusi

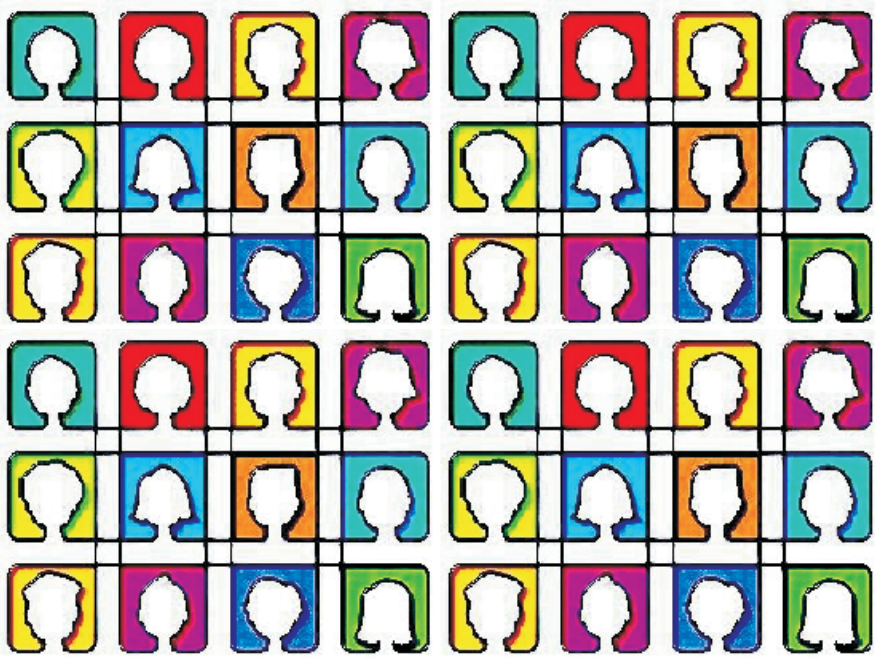

Demokraatlikuks ja jätkusuutlikuks peetakse ühiskondi, kus poistel ja tüdrukutel, naistel ja meestel on võrdsed õigused, kohustused, vastutus ja võimalused. Selleni jõudmiseks on muuhulgas vaja mitmekesistada mõlema sugupoole haridus- ja kutsevalikuid, vabaneda stereotüüpsetest eelarvamustest ning muuta paindlikumaks kitsaks jäävaid soorollimudeleid. Sellised eesmärgid on püstitatud kõigile EL liikmesriikidele.
Haridus on üheks valdkonnaks, kus väärtusi ja arusaamu saab teadlikult suunata. Väljaanne tutvustab soolist ebavõrdsust põhjustavaid müüte ja stereotüüpe ning on mõeldud eelkõige haridustöötajatele ja meediaspetsialistidele.

Trükis on valminud
Euroopa Liidu elukestva õppe programmi täiskasvanuhariduse allprogrammi Grundtvig õpikoostöö projekti GET - Gender Issues in Europe Today - Soolise võrdõiguslikkuse küsimused Euroopas -raames.

Projekti rahastab Euroopa Komisjon. Trükise sisu eest vastutab avaldaja isiklikult ning Euroopa Komisjon ei ole vastutav sisu kasutamisest tulenevate tagajärgede eest.

Eesti Naisteühenduste Ümarlaua Sihtasutus, Tallinn 2012

PÕHIMÕISTED

SUGU on mõiste, mis tähistab lisaks anatoomilis-bioloogilistele ka kultuuris kehtivaid psühholoogilisi ja sotsiaalseid erinevusi naiste ja meeste vahel. See, mida ühiskonnas peetakse naiselikuks ja mehelikuks ning tüüpiliseks ja soovitavaks naiseks või meheks olemisele, on kujunenud sotsialiseerimise käigus ning on mõjutatud hariduse, meedia ja ühiskonna institutsionaalse korralduse poolt.

STEREOTÜÜP on hindava iseloomuga, hoiakuline, lihtsustatud üldistus mingile grupile omistatavate omaduste ja käitumiste kohta.

SOOSTEREOTÜÜBID on lihtsustavad ning liigselt üldistavad, kuid ühiskonnas sügavalt juurdunud uskumused ja hoiakud naiste ja meeste erinevuste, iseloomude, omaduste, neile sobivate rollide, ametite, käitumise, välimuse jms. suhtes. Kehtivad soostereotüübid juhivad naisi ja mehi valima vastavaid elustrateegiaid, käitumisstiile, suhteid teistega.

MÜÜT on kultuuris üldiselt omaksvõetud (väär)arusaam ühiskondlike nähtuste mõistmiseks ja selgitamiseks ning korraldamiseks viisil, mis on kooskõlas ning kujundatud valitseva maailmavaate/ideoloogia poolt selleks, et muuta seda endastmõistetavaks ja loomulikuks. Soostereotüüpide abil võetakse omaks sellised soolisusega seotud müüdid, mis vastavad ühiskonnas domineerivate gruppide poolt kujundatud ootustele.

SOOLINE DISKRIMINEERIMINE on olukord, kus mingi neutraalne norm, kriteerium, tava või tegevus asetab faktiliselt vaid soolise kuuluvuse alusel ühed inimesed ebasoodsamasse olukorda kui teised või kui teatud õigusi või soodustusi, kohustusi või vastutusi antakse ainult nais(t)ele või ainult mehele/meestele. Stereotüüp on näiteks diskrimineerimise põhjus, kui soogrupile omistatud tunnuste alusel otsustatakse üksiku inimese üle.

SOOLINE EBAVÕRDSUS HARIDUSES

- Õpinguid katkestavad sagedamini poisid kui tüdrukud.
- Gümnaasiumis väheneb poiste osatähtsus järsult võrreldes põhikooliga.
- Üldharidusest liiguvad kutseharidusse pigem poisid.
- Keskharidusjärgses kutseõppes õpib rohkem tüdrukuid kui poisse.
- Pikendatud õppe ja erivajadustega laste põhikooliklassides on ülekaalus poisid.
- Poisid valivad õppimiseks tehnika, tootmise ja ehituse ning loodus- ja täppisteaduste valdkonnad, tütarlapsed sotsiaaltöö, hariduse, tervise, ärinduse ja õiguse valdkonnad.
- Kõrghariduses õpib ja lõpetab praegu naisi rohkem kui mehi.
- Eesti tööturg on silmnähtavalt jagunenud naiste ja meeste valdkondadeks ja ametiteks.
- Üldhariduse õpetajate hulgas on enamuses naised.
- Kõrgkoolide professorite hulgas on ülekaalus mehed.

Soolised erinevused ja ebavõrdsus haridusvaldkonnas ja tööturul ei tulene bioloogilistest erinevustest vaid väljakujunenud tavadest ja traditsioonilistest ettekujutustest tütarlastele ja poistele, naistele ja meestele sobivast käitumisest.

Sotsiaalsed ootused on mõjutatud ühiskonnas levinud soostereotüüpidest.

MÜÜDID SUGUDE ERINEVUSE JA EBAVÕRDSUSE ÕIGUSTAMISEKS

1. MÜÜT: Kõik naiste ja meeste vahelised erinevused on paika pandud looduse ja hormoonide poolt.

Teadus väidab: Erinevus on reproduktiivses funktsioonis, aga suur osa muid erinevusi on kujundatud vastava kultuurikeskkonna poolt – sotsiaalselt konstrueeritud. Ka kõik hormoonid on naiste ja meeste kehades samasugused, aga nende tasemes ja mõjus on palju rohkem erinevusi indiviidide kui sugude vahel.

2. MÜÜT: Naised ja mehed erinevad põhimõtteliselt oma omaduste ja võimete poolest.

Teadus väidab: Naiste ja meeste ajud ei erine kognitiivsete võimete poolest – kõik oleneb rohkem sellest, kuidas sotsialiseerimise käigus on õpitud oma aju kasutama. Stereotüüpsed ühiskonnapoolsed ootused sunnivad inimesi omandama just neid omadusi ja võimeid ning rolle, mida naistelt ja meestelt on oodatud.

3. MÜÜT: Naistele ja meestele sobivad erinevad töö- ja tegevusalad.

Teadus väidab: Nüüdisajaks väljakujunenud tööjaotusel ei ole mingit bioloogilist ega geneetilist alust – see on sotsialiseerimise tulemus ja peegeldab fakti, et poisse ja tüdrukuid kasvatatakse erinevalt. Sotsiaalsete sooliste erinevuste ja ebavõrdsuse taastootmine toimub ühiskonnas, mõjutatuna arvukate tegurite poolt.

4. MÜÜT: Naised vastutavad kodu ja pere eest, mehed on pere ülalpidajad.

Teadus väidab: Traditsiooniline peremudel on muutunud, muutumas on ka soorollid, sest naised on meestega võrdväärselt tööturul ja sageli ise oma pere ülalpidajad.

5. MÜÜT: Väljakujunenud sugudevahelised suhted pole muudetavad.

Teadus väidab: Sugudevahelised suhted on eri ajalooperioodidel ja kultuurides erinevad, muutuvad ja seega ka muudetavad.

MÜÜDID KOOLIS

1. MÜÜT: Poisid ja tüdrukud õpivad täiesti erinevalt.

Teadus väidab: Individuaalsed erinevused õpistiilides on palju suuremad kui sugude vahel

2. MÜÜT: Poistel ja tüdrukutel on erinevad kaasasündinud huvid ja akadeemilised tugevused.

Teadus väidab: Tüdrukutel ei ole sünnipäraselt erinevad huvid ja akadeemilised tugevused, vaid need on suures osas omandatud ning ühiskondlikult mõjutatud.

3. MÜÜT: Kool ja koolikultuur sobivad tüdrukutele paremini.

Teadus väidab: Kool ja koolikultuur ei soosi tüdrukuid - tüdrukutel on tervise- ja ärevushäireid ning depressiooni rohkem kui poistel, aga neid ei märgata nii nagu märgatakse poiste kõrgemat verbaalset, füüsilist ja sotsiaalset agressiivsust.

4. MÜÜT: Poisid vajavad meesõpetajat.

Teadus väidab: Õpiedu ei määra õpetaja sugu, vaid õpetamise kvaliteet.

5. MÜÜT: Koolis koheldakse kõiki võrdselt.

Teadus väidab: Näiliselt sooneutraalne haridus ei taga iseenesest võrdseid võimalusi ja võrdset kohtlemist. Võrdsete võimaluste ja võrdse kohtlemisega on tegemist siis, kui koolis teadlikult välditakse soostereotüüpe ja luuakse õpikeskkond, mis tagab tütarlaste ja poiste võrdsed haridustulemused ning toimetuleku kaasaegses kiiresti muutuvas ühiskonnas.

MÜÜTE ALALHOIDVAD SOOSTEREOTÜÜBID

Soosteretüüpsed ootused mõjutavad taju ja tähelepanekuid.

Väike
Armas, ilus
Õrn

Suhkrust ja jahust ja
maasikavahust ...
vaat, millest tehtud on
väikesed tüdrukud

Suur
Tugev
Ergas

Koerast ja konnast ja
kutsikahännast...
vaat, millest tehtud on
väikesed poisid

Poiste ja tüdrukute võimed, anded, hoiakud ja käitumisviisid kattuvad ning enamikel juhtudel kattuvad nad väga suures ulatuses.

Tegelikult on naiste ja meeste kui ühiskonna kahe kõige suurema sotsiaalse grupi *sees* erinevusi rohkem kui naiste ja meeste kui kahe sotsiaalse grupi *vahel*.

NAISTELE JA MEESTELE OMISTATAVAD SOOSTEREOTÜÜPSED OMADUSED

Naised on ...

emotsionaalsed

nõrgad

kartlikud

hoolivad, kaastundlikud

jutukad

ilusad

orienteeritud kodule, perele

kultuuri- ja kunstihuvilised

Mehed on ...

ratsionaalsed

tugevad

julged

egoistlikud

kinnised

riskialtid

orienteeritud edule

tehnikahuvilised

Mõtlemisülesanne:

Milliseid omadusi väärtustab ühiskond rohkem?

NAISTELE JA MEESTELE SOBIVAKS PEETAVAD SOOSTEREOTÜÜPSED TEGEVUSVALDKONNAD

Naistele sobivad paremini ...

hoolitsemise ja kasvatamise, teiste teenindamise ja abistamisega seotud valdkonnad

nagu haridus, meditsiin, sotsiaaltöö, kultuur

Meestele sobivad paremini ...

valitsemise, juhtimise, tootmise, tehnoloogiaga seotud valdkonnad

nagu riigikaitse, tootmine, ehitus

Mõtlemisülesanne:

Milliseid valdkondi väärtustatakse ühiskonnas rohkem?

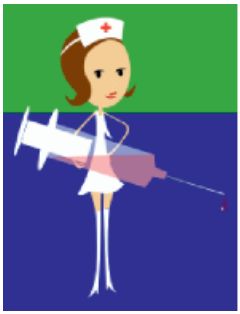

SOOSTEREOTÜÜPIDE MÕJU

Soolised stereotüübid vastandavad naisi ja mehi . Tööde ja tegevuste jäik jagunemine naiste ja meeste vahel, mis võib tunduda normaalsena ja looduse poolt etteantuna, piirab järgmise põlvkonna haridus-, kutse- ning tegevusalade valikuid, taastoodab naiste madalamat staatust ühiskonnas, sh. nende nõrgemat positsiooni tööturul, madalamaid sissetulekuid, väiksemaid võimalusi kaasa rääkida ühiskonna jaoks oluliste otsuste langetamisel.

Stereotüüpsed soorolliootused piiravad nii täiskasvanute kui ka laste isiksuslikku arengut ja vabu valikuid. Soostereotüübid mitte ainult ei määratle, millised naised ja mehed on, vaid kirjutab ka ette, millised need peavad olema – mehed professionaalselt edukad, naised orienteeritud suhetele. Stereotüüpsed ootused naiste ja meeste käitumisele võivad suruda neid rollidesse, kus nad justkui loomupäraselt vastavadki neile ootustele.

Kui ühiskonnas peetakse mehelikuks aktiivsust, seikluslikkust, domineerivust, ratsionaalsust, iseseisvust, individualismi ja karmust, arendavadki poisid endas individualistlikku teadvust, mehelikku ekstravertsust, egoismi, oskust suhelda avalikkusega.

Kui naiselikuks peetakse alalhoidlikkust, allaheitlikkust, emotsionaalsust, koostöövalmidust, nõrkust ja abivalmidust, siis tüdrukud arendavadki endas passiivsust, pehmust, tagasihoidlikkust, emotsionaalsust, sotsiaalset teadvust, introvertsust, meie-keskset mõtlemist.

Kooli kontekstis varjavad stereotüüpsed eelarvamused õpilaste individuaalsust ja põhjustavad soolist diskrimineerimist. Näiteks lubatakse poistel võtta õppimist kergemini. Väljend „poisid on poisid“ saadab avalikkusele ja poistele endile sõnumi, mis nii lubab, andestab rohkem kui ka annab mingeid eeliseid, aga ühtlasi jätab ka võimaluse poiste probleemidele käegalöömiseks. Samal ajal nõutakse tüdrukutelt korralikku käitumist, usinat õppimist, sõnakuulelikkust ja allumist.

KUIDAS STEREOTÜÜBID ON TEKKINUD?

Soostereotüübid on ajaloolis-kultuuriliselt välja kujunenud viimastel sajanditel seoses traditsioonilise töö- ja võimujaotusega naiste ja meeste vahel.

Põhiliseks soorollide eristajaks on olnud avalik ja kodune sfäär, millest esimeses domineerisid mehed, teises - pere- ja kodutööde eest aga vastutasid naised.

Naiste massilise sisenemisega tööturule suundusid nad peamiselt paljude kodutöödega sarnaseid oskusi nõudvatesse valdkondadesse - teiste eest hoolitsemine, toitlustus, kasvatus jms. Selline tööjaotus on aastasadade jooksul kinnistunud ja raskesti muudetav.

Kuigi tegelik olukord on muutunud ja naised töötavad pea kõikides valdkondades, on eelarvamuslikud hoiakud visad kaduma. Tööturul ilmnev ametikohtade sooline jagunemine soodustab omakorda stereotüüpide kinnistumist.

Soostereotüübid on ajalooliselt-kultuuriliselt muutunud ja muutuvad, seega on võimalik neist ka vabaneda.

KUIDAS STEREOTÜÜPE TAASTOODETAKSE?

Perekonnas

Soostereotüüpsed ootused vanemate ja teiste täiskasvanute poolt algavad juba imikueast. Tüdrukuid peetakse väiksemaks, vaiksemaks, häbelikumaks, nõrgemaks ja õrnemaks, poisse nähakse kindlamana, suuremana, koordineeritumana, erksamana ja tugevamana. Vastavalt sellistele ootustele hakatakse lastele jagama ka positiivset tagasisidet soorolliootusele sobiva käitumise eest. Lastele luuakse nn. sootüüpilised keskkonnad sisustuse, mänguasjade ja mängudega. Poiste mänguasjad on mitmekesisemad, sellised, millega tegeletakse väljaspool kodu, tüdrukute mänguasjad seostuvad koduste rolliülesannetega – nukud, sööginõud jms.

Lasteaias ja koolis

Kui lapsed on lasteaeda ja kooli jõudnud, ilmnevad juba soolise kasvatuse tagajärjed, mida ekslikult peetakse olemuslikeks ja bioloogilisteks omadusteks ja neid ei püütagi muuta. Seetõttu tajutakse tüdrukute ja poiste täpselt samasugust käitumist erinevalt ning sellele reageeritakse erinevalt. Poisse peetakse huvitavamateks, aktiivsemateks ning neile eraldatakse kasvatajate ja õpetajate poolt rohkem tähelepanu ja ressursse seda ise teadvustamata. Soostereotüüpe, mis naisi ja mehi eristavad ja vastandavad ning naiselikkust ja mehelikkust erinevalt väärtustavad, kinnistatakse ja taastoodetakse lasteraamatutes, õpikutes, õppematerjalides, koolikultuuris, õpilaste hindamises ja õpetajate suhtumistes ning suhtlemises. Naiselikkuse ja mehelikkuse ideaalkuvandile vastamist nõuavad ja kontrollivad ka eakaaslased.

Meedias

Meedia võimendab naise ja mehe nn. ideaalkuvandeid nii käsitletavate teemade, isikute kui tegevusvaldkondade peegeldamise kaudu. Sugu kujutatakse peamiselt vastavalt ühiskonnas aktsepteeritud arusaamadele, rõhutades seejuures seda, mida peetakse traditsiooniliselt omaseks naistele või meestele.

Keelekasutuses

Keeles ja kõnes peegelduvad otseselt või varjatult teadmised, uskumused ja arusaamad soorollidest ja nende erinev väärtustatus ning stereotüüpsed mõttemallid, nt. „poisid on poisid, aga tüdrukud peavad korralikult käituma“; „poisid vajavad huvitavamaid õpetamismeetodeid“, „kool ei sobi poistele“, „üleharitud naised“ jms.

KOOL SOOSTEREOTÜÜPIDE TAASTOOTJANA

Kool on osa ühiskonnast. Ühiskonnas kehtivad ootused tütarlastele ja poistele peegelduvad ka õpetajate ootustes eri soost õpilastele.

Projekti „Kas lapsed või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks" raames viis aktsiaselts Saar-Poll 2011. aasta sügisel läbi küsitluse 142 Eesti koolis, küsitledes 204 alg- ja põhikooli ja gümnaasiumiõpetajat.

Küsitlusest selgusid nii üldlevinud müüdid, soostereotüübid kui ka traditsioonilised soorolliootused.

- 66,7% õpetajate arvates on tööturg jagunenud nn. naiste ja meeste töödeks seetõttu, et naised ja mehed sobivadki paremini erinevate tööde tegemiseks.

- Enam kui pooled õpetajatest arvasid, et ühiskonnapoolseid ootusi naistele ja meestele ei saa muuta (69,6 %).

- Iga teine õpetaja (51,5%) oli veendunud, et poisid vajavad rohkem aktiivseid õpetamismeetodeid ja elamusi kui tüdrukud.

- Peaaegu pooled (46 %) olid seisukohal , et poiste kasvatamisel tuleb silmas pidada ja rõhutada traditsiooniliste mehelike omaduste kujundamist. Meessoost ja mitteeestlastest õpetajate seisukohad toetasid traditsioonilisi soostereotüüpe teistest veidi enam.

- 35,8% õpetajatest arvas, et poiste väljalangevust koolist võiks vähendada senisest suurem meesõpetajate arv koolis.

- Enam kui kolmandik oli seisukohal, et poistel on togimine ja kaklemine veres, loomuomane , sünniga kaasa antud.

- Poistele peeti oluliseks tehnikaga ümberkäimise, autojuhtimise ja arvutioskusi, tütarlastele söögitegemise, enese välimuse eest hoolitsemise, suhete loomise ja säilitamise oskusi.

Stereotüüpsed ootused ja eelarvamuslikud seisukohad võivad märkimisväärselt piirata noorte inimeste valikuvõimalusi. Lisaks jäävad õpilastel saamata just need omadused ja oskused, mida neil tulevikus vaja on: tüdrukutel julgus ja enesekehtestamine ning poistel hoolivus, empaatia ja koostööoskus.

MIDA TEHA SOOSTEREOTÜÜPIDEST VABANEMISEKS?

1. Õppida ära tundma, analüüsima ja vältima enda soostereotüüpseid ootusi tüdrukute ja poiste omaduste, oskuste, rollide jne. suhtes.

2. Arutada õpilastega naiste ja meeste muutuvaid ja avarduvaid rolle tänapäeva ühiskonnas.

3. Võtta kriitiline hoiak soostereotüüpe taastootvasse õppematerjali, nt. õpikute sisu ja pildimaterjal, arutada seda koos õpilastega.

4. Rääkida õpilastega meedia negatiivsest rollist aegunud soostereotüüpide taastootmisel (TV, ajakirjandus, internet)

5. Julgustada õpilasi tegema soostereotüüpidest vabu aine- ja kutsevalikuid.

6. Õpetada õpilasi nägema hoolivuse, tähelepanu, koostöö ja sallivuse sotsiaalset väärtust

Kasulikke linke

Papp, Ü.-M. Vabaks vanadest mõttemallidest. Juhiseid soolise võrdõiguslikkuse seaduse rakendamiseks lasteaedades ja koolides.
http://www.enu.ee/lisa/374_Vabaks.pdf

GET projekti veebileht http://www.genderissuesineurope.eu/bibliography.htm

Eesti Naisteühenduste Ümarlaua Sihtasutuse veebilehekülg „Haridus ja sugu"
http://www.enu.ee/haridus-ja-sugu/

„Soostereotüübid on kui raudrüü, mis takistab vabalt hingamast ja avaramalt ilma nägemast, kui lubavad kitsad silmapilud. Soouuringutes, mis haridusega seotud, räägitakse sootundlikust pedagoogikast, kus püütakse nii poistele kui tüdrukutele pakkuda võimust ja konkurentsist vaba õpikeskkonda. Luuakse õhkkond, kus tunnustatakse erinevusi, austatakse üksteist, ollakse ausad ja saadakse oma kogemusi väljendada ilma neile hinnanguid andmata. Siin õpitakse konflikte lahendama konstruktiivselt ning kujundatakse kriitilist hoiakut ebavõrdsuse ilmingute vastu. Kaugemaks eesmärgiks on paindlik ja avar sugupoole-identiteet, mis edendaks väärikaid nii mehe kui naisega seotud omadusi, nagu tugevus, mehisus, julgus, suuremeelsus, ettevõtlikkus, õilsus, tagasihoidlikkus, takt, viisakus, hoolivus, hea maitse, peenetundelisus. Ka nüüd, nagu igal ajalooetapil, on haridus endiselt võimalus väljuda barbaarsusest."

Tiiu Kuurme. Sirp ja vasar ning sugupoolte sõda. Postimees, 14.03.2009

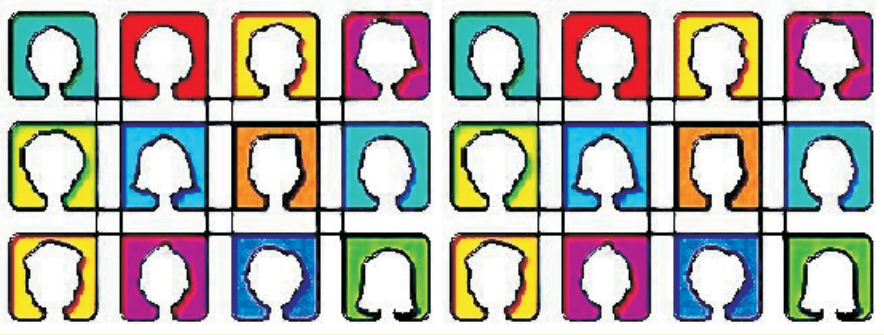

Soolise võrdõiguslikkuse seadus:
§ 10. Soolise võrdõiguslikkuse edendamine hariduse ja koolituse valdkonnas
Haridus- ja teadusasutused ning koolituse korraldamisega tegelevad institutsioonid peavad tagama naiste ja meeste võrdse kohtlemise kutsenõustamisel, hariduse omandamisel, eri- ja kutsealasel täiendamisel ja ümberõppel. Õppekavad, kasutatav õppematerjal ja läbiviidavad uuringud peavad aitama kaasa naiste ja meeste ebavõrdsuse kaotamisele ja võrdõiguslikkuse edendamisele.

Trükis on valminud Euroopa Liidu elukestva õppe programmi täiskasvanuhariduse allprogrammi Grundtvig õpikoostöö projekti GET - Gender Issues in Europe Today - Soolise võrdõiguslikkuse küsimused Euroopas - raames.

Projekti kohta täpsemalt
http://www.genderissuesineurope.eu/ ning
http://www.enu.ee/enu.php?keel=1&id=395 (eesti keeles).

Education and Culture DG
Lifelong Learning Programme
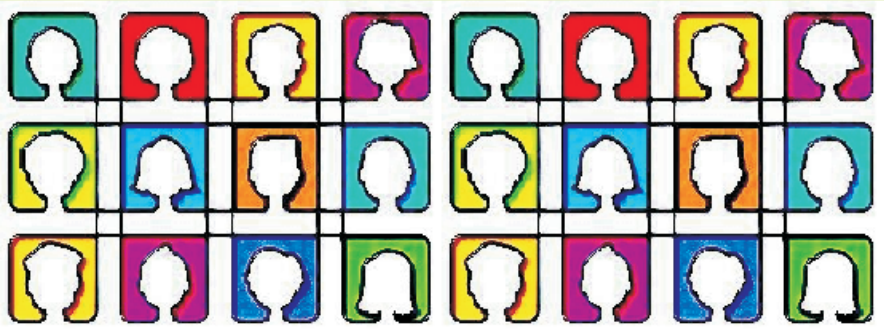
EESTI NAISTEÜHENDUSTE ÜMARLAUD